

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2022

ESKORTOVÁNÍ ZATČENÝCH DO LETOVSKÉHO KONCENTRÁKU

Romano džaniben

časopis romistických studií | 29. ročník | 2/2022

Na obálce:

Skupina mužů procházející Mirovicemi v doprovodu četníků | Foto a popis na fotografii:

Karel Hungr, z fotografického souboru „Mirovicko a protektorátní údobí ve fotografii (1939–1945)“,
kronika města Mirovice.

Obsah

RECENZOVANÁ ČÁST

Renata Berkyová „Za Lety pod lesem byl zřízen koncentrační tábor“. Rozbor neznámých fotografií a strojopisu Karla Hungra z Mirovic	7
Mátyás Rosenberg Fonologické a morfologické rysy beášských jazykových variet na východním Slovensku	33
Sandra Ort-Mertlová „Žeby sme si po smrt' nechodili.“ Reflexie skúseností Rómov s praktikami inštitucionálneho systému zdravotnej starostlivosti	63

NERECENZOVANÁ ČÁST

Adriana Daneková Dva životy Antona Facunu	85
Romská hudba pod drobnohledem současných hudebníků	
Renata Berkyová Úvod	109
Vojtěch Lavička Kritika romské hudby	111
Jan Dužda E kritika romane artoske	115
Anketa: Jaký text romské písne je váš nejoblíbenější a proč?	119

RECENZE | ANOTACE

Kolektiv autorů:

Všude samá krása a Samet Blues

(Kateřina Čopjaková)

125

Anna Mirga Kruszelnicka, Jekatyerina Dunajeva (eds.):

Re-Thinking Roma Resistance throughout History:

Recounting Stories of Strength and Bravery

(Monika Stachová)

131

Raluca Bianca Roman, Sofiya Zahova, Aleksandar Marinov (eds.):

***Roma Writings: Romani Literature and Press in Central, South-Eastern
and Eastern Europe from the 19th Century until World War II***

(Jekatyerina Dunajeva)

139

Kritika romské hudby²

Od revoluce v listopadu 1989 uběhlo více jak třicet let, což je dostatečně dlouhá doba podívat se na to, jak se v tomto čase vyvíjela romská hudba, a predikovat její vývoj. Hned v úvodu zdůrazňuji, že nejsem etnomuzikolog, hudební kritik, romista, nejsem tedy odborník. Neberte tedy tento text dogmaticky. Spíš vám chci představit svůj subjektivní pohled dlouholetého muzikanta, houslisty, hudebního producenta, interpreta romské i neromské hudby.

V první řadě je potřeba stanovit, čemu v tomto článku budeme říkat romská hudba. V nejširším smyslu tohoto termínu je romskou hudbou vše, co hrají Romové. V nejužším pak pouze tradiční „pravá“ romská hudba obsahující hudební segmenty přivezené z Indie, která je dnes všeobecně přijímána jako pravlast Romů. Zvolím zlatou střední cestu. Romskou hudbou je vše, čemu romský hudebník dává svůj osobitý naturel, energii, smysl pro improvizaci, vášeň.

Vzhledem k naší historii, kdy jsme v rámci snah o přijetí většinovým obyvatelstvem různých evropských národů přejímali jejich lidové písně, jsme se stali skvělými interpretačními hudebníky. Časem se tyto písně a styly staly součástí našeho písňového folklóru. Proto tradiční romská hudba středoevropského regionu vychází z maďarského čardáše, na Balkánu z rumunské jeamparale, v Rusku z balady. Nutno zdůraznit, že obohacení hudebních kultur bylo oboustranné. Například do Španělska Romové přivezli flamenco. Stejně tak čardáš je sice původním maďarským tancem, ovšem Romové jej postupně proměnili v uměleckou formu, kterou dnes milují miliony fanoušků po celém světě. Stejný efekt můžeme vidět u swingových písní. Django Reinhardt, fenomenální jazzový kytarista, se stal zakladatelem gypsy jazzu, který sice ze swingu vychází, ovšem dnes jde již o zcela originální svěbytnou hudební formu, jež klade na hudebníky enormní technické nároky.

Soustředím se nyní na romskou hudbu bývalého Československa po roce 1989. Čtyřicet let socialismu, který většinu času popíral existenci romského národa a všemi možnými způsoby ji potlačoval, mělo pro romskou hudbu neblahý vliv. Na jednu stranu se v šedesátých letech prosadili bratři Gondolánové, Bagárovci, Roma štar Jožky Feča a několik dalších kapel, které navazovaly na nesmírnou popularitu tehdejších Beatles, na druhou stranu tradiční romská hudba, romské čardáše a tklivé lidové písně stály jaksi v ústraní, a až na výjimky se nehrály vůbec. V duchu našich tradic jsme ovšem opět patřili mezi špičkové interpretační umělce majoritní lidové hudby. Například primáš Jožka Kubík byl představitelem

1 Autor je houslista, skladatel a moderátor. Působí v cimbálové skupině Amenca. Kontakt: vojtalavicka@seznam.cz

2 Jak citovat: Lavička, V. 2022. Kritika romské hudby. *Romano džaniben* 29 (2): 111–114.

moravské hornácké hudby (dnes má pomník v parku ve Strážnici), Rinaldo Oláh, Ján Berky Mrenica st., Eugen Bunda a další pro změnu prezentovali různé segmenty slovenského folklóru. A byli velmi populární. Výjimku tvořilo několik romských cimbálových kapel, například Giňovci z Opavy, kterým dokonce natočil profesionální nahrávky Československý rozhlas. Tady ovšem můžeme hovořit především o obětavé práci a výjimečné snaze několika osobností, jako například Mileny Hübschmannové nebo skvělých muzikantů a pracovníků rozhlasu, cimbalisty Janka Rokyty a houslisty Samka Dudíka.

Výjimky, pokud jde o prezentaci tradiční romské hudby a kultury, tvořily také komponované pořady v rámci velkých folklórních festivalů ve Strážnici a na Východné. Jejich vznik byl možný především pod vlivem sovětské perestrojky osmdesátých let, kdy i naše komunistická vláda trochu „povolila utažené šrouby“. Období po roce 1989 hezky reflektuje jedno novodobé romské přísloví – „Komunisté nám vzali housle a dali lopatu, teď nám vzali lopatu a vrátili housle.“ Skutečně, romská hudba v devadesátých letech zaznamenala rozkvět na všech frontách.

Na poli tradiční romské hudby a tance se výrazněji prosadilo hned několik folklórních souborů, ačkoliv jejich vznik se datuje do první poloviny osmdesátých let. Mám na mysli například Perumos rodiny Rusenkových nebo Khamoro rodiny Demeterových. Na scéně se objevilo i mnoho dětských folklórních souborů, vznikaly romské festivaly – za všechny jmenujme Romfest. I v ostatních hudebních žánrech se prosazovala hudební uskupení, která vznikla pár let před sametovou revolucí. Například svitavská kapela Točkolotoč, která již v roce 1989 vydala přelomové album *Čhave Svitavendar*, v němž skvěle mixovala romskou melodiku s moravským folklórem, folkem a rockem. Nutno také dodat, že kapela koncertovala už mnohem dříve a v roce 1986 patřila k vítězům interpretační soutěže hudebního festivalu Porta v Plzni.

Na scénu pak vyplula hvězda první velikosti, Věra Bílá z Rokycan se svojí kapelou Kale. Jejich kytarový rompop, jehož zárodky můžeme datovat do počátku osmdesátých let, uchvátil celý svět. Své místo na výsluní si vybojovaly i další kapely – Bengas, parta pražských kluků hrajících hudbu podobnou Gypsy Kings, Terne Čhave navazující na hudbu Točkolotoče, Gipsy.cz spojující rap s tradiční romskou hudbou a v neposlední řadě funkovi Gulo čar.

Jedno z hudebních uskupení ovšem ovlivnilo romský mainstream ještě mnohem výrazněji. Zatímco výše zmíněné kapely cílily především na neromské publikum, kapela Khamoro hrála výhradně pro Romy. Skupina Mišky Gadžora, Zdeňka Lázoka, Arnošta Oláha a Mirka Kaleji. Vesměs šlo o instrumentalisty, kteří původně hráli cimbálovou muziku, později ovšem „přesedlali“ na klávesy. Tito hudebníci hráli v dnes již legendární pražské diskotéce Khamoro, do níž chodili Romové z celé Prahy. Jejich klávesová hudba a zpěv navazovaly na hudbu Stevieho Wondera, funky, soul, „černou hudbu“, ovšem obohacenou romskou melodikou a výhradně romskými texty. Mnoho z jejich písní v podstatě zlidovělo

a romský pop ovlivnily snad nejvýrazněji ze všech kapel. A to přesto, že vlastně nikdy nepřekročili stín tzv. zábavové kapely. Na zábavách také velmi často vystupovala rokycanská kapela Rytmus 84 hrající čardáše na kytary, bicí, saxofony. Jejich autorské melodie vycházely i z dalších tanců, třeba foxtrotu, charlestonu atd. Zde se rozhodně dá hovořit o kvalitní hudbě.

Bohužel v devadesátých letech se objevují výhradně klávesové kapely, které postupně romské zábavy opanovaly: Gypsy Koro, Gypsy Kajkoš a mnoho dalších. Tyto skupiny lze přirovnat k českému duu Eva a Vašek. To bere české a moravské písně hrané původně dechovkou a interpretuje je za vydatné pomoci klávesových zvuků a automatického bubeníka, a původní hudební aranže ořezává až na kost. Stejný proces používají romské klávesové kapely. Tradiční romské lidové písně interpretované zejména cimbálovými skupinami transformují do klávesové podoby. I ony používají automatického bubeníka, často lehce upraví, zjednoduší melodii. Z mého pohledu nevkusně. Krása romských tradičních písní pak devaluje, ztrácí na hodnotě. To je obrovská škoda. Tradiční romskou cimbálovku (resp. tradiční instrumentální sestavu bez cimbálu) tak dnes uvidíte spíše při výjimečných příležitostech – na svatbě, křtinách, nejčastěji na pohřbu. Na romských zábavách už jde o jev víc než vzácný.

Po roce 2000 přichází úpadek tradiční romské hudby, který v podstatě pokračuje až dodnes. Příčin je hned několik. Jednou z nich je rapidní úbytek tradičních tanečních souborů, včetně těch dětských. Za tím stojí většinou finance a pokles životní úrovně. Nejen Romové jsou přehlcní každodenními starostmi, díky nimž nezbyvá energie potřebná k provozování hudebního či tanečního souboru. Dalším důvodem je fakt, že romské kapely hrají jiný než tuzemský romský folklór. Mnoho z nich se zhlédlo v balkánské hudbě, popř. v maďarské a rumunské. Bohužel i zde hraje roli ekonomika. Poptávka po balkánské hudbě a její popularita je větší než v případě romské hudby našeho regionu. Kořeny této popularity lze dohledat v devadesátých letech, kdy tuto hudbu proslavily Kusturicovy filmy – *Underground*, *Dům k pověšení*, *Černá kočka*, *bílý kocour* a další. Záhy festival Respect přivezl do Prahy balkánské dechovky – Kočani Orkestar, Fanfare Ciocarlia, stejně tak romský světový festival Khamoro každý rok přiveze do Prahy některé špičkové dechové uskupení z Balkánu. A romský muzikant hraje muziku, která ho uživí. V tomto případě jsou to spíše balkánské písně než romské lidovky střeoevropského regionu.

Důsledky obou zmíněných skutečností jsou poměrně devastující. Pokud se v romské rodině začnete bavit o tom, kolik znají tradičních romských písní z našeho střeoevropského regionu, ti nejzdatnější dají dohromady maximálně třicet písní. Dokonce i hudebníci se nedostanou přes padesát skladeb. To je velmi smutné konstatování ohrožující existenci romského tradičního folklóru jako živého fenoménu, nikoliv muzejní záležitosti.

Tím se dostávám k potřebě záchrany tradičního písňového repertoáru. Rozhodně to není tak, že by tyto písně neexistovaly. Jak romistka Milena Hübschmannová, tak etnografka Eva Davidová jich během své celoživotní práce zaznamenaly stovky. Některé z nich se nachází ve vídeňském audioarchivu Phonogrammarchiv_Wien, další pak v Muzeu romské kultury. Práci, kterou Eva Davidová a Milena Hübschmannová odvedly, lze přirovnat ke sběratelům moravských písní, například k Františku Sušilovi nebo k Leoši Janáčkovi. Obě romistky si zaslouží nekonečný obdiv.

Podle mého názoru je však potřeba tyto záznamy digitalizovat a vydat na nosičích, provést notaci a opět vydat formou zpěvníků. Věřím, že by se našlo dost romských hudebníků, kteří by se chopili příležitosti a tyto písně oživilí svojí interpretací.

Neříkám tím, že by snad žádné zpěvníky neexistovaly. Jak Milena Hübschmannová, tak i Eva Davidová zpěvníky vydaly, stejně tak Zbyněk Andrš, ostatně i já jsem autorem jednoho zpěvníku. Přesto jde jen o zlomek zdokumentovaného písňového repertoáru. Podstatným problémem je pak dostupnost těchto knih a desek a popularizace jejich existence. Jak existující, tak nově vzniklé zpěvníky a hudební nosiče by měly putovat do hudebních škol, knihoven, romských neziskových organizací a dalším subjektům, které se Romy a romskou kulturou zabývají.

Stejně tak se domnívám, že by mělo vzniknout v Čechách profesionální romské divadlo, které by se zaměřilo na tradiční romský folklór. Stalo by se tak popularizátorem romských písní a tanců, vzorem pro ty, kteří by chtěli oživit romský folklór. Věřím, že by Romové byli na svoje profesionální divadlo stejně hrdí, jako jsou dnes hrdí na Jana Bendiga nebo Moniku Bagárovou, skvělé zpěváky, které ovšem nemůžeme považovat za nositele tradiční romské kultury. Většina jejich hudby je kvalitní, ovšem její kořeny najdeme v černé muzice, RnB, dance popu a dalších moderních stylech, které s původní romskou hudbou nemají nic společného. Zkrátka jsou to mainstreamové úspěšné popové hvězdy – což rozhodně nemyslím nijak pejorativně.

Představa, že by postupem času tradiční romské písně zcela zanikly, nebo bychom jejich interpretaci znali již jen od klávesových zábavových kapel, je pro mě noční můrou. Stejně jako možnost, že romská kultura by se stala jen tématem akademických akcí, konferencí a diskusí. Ačkoliv se to někomu může zdát přehnané, i takový stav věcí může nastat, pokud se nerozhodneme s tím něco udělat. Byla by to obrovská škoda, neboť tradiční romská písňová tvorba patří do evropského kulturního bohatství. Jejím zmizením by tedy neutrpěli jen Romové.